

A T R A S K
L I T E R A T Ū R A

Asta Gustaitienė
Živilė Meškėlienė
Vida Naudužienė
Vaiva Truskauskienė

1 DALIS

5

TURINYS

APIE VADOVĖLĮ 4

I. VAIKYSTĖS PATIRTYS 6

I SKYRIUS

KOKIOS VAIKYSTĖS PATIRTYS MUS STIPRINA? 8

1. RAŠYTOJAI APIE VAIKYSTĘ. Rašytojų atsiminimai 10
JONO BILIŪNO GYVENIMAS IR KŪRYBA 12
2. „ATSIMENU, SĖDŽIU MAŽAS LOPŠY.“ Jonas Biliūnas. *Kūdikystės sapnai.* 14
III. *Pirmieji išpūdžiai*
3. RAŠYTOJO KELIU. Antanas Biliūnas. *Brisius* 18
- 4–5. KALTĖS SUVOKIMAS. Jonas Biliūnas. *Kliudžiau* 22
Viktorija Daujotytė. *Kūrinyje – kliudyta būtis*
6. IŠBANDANTI PAGUNDA. Šatrijos Ragana. *Vyšnios* 26
7. TURĖTI SAVO GALVĄ. Kazys Saja. *Būrimas obuolio sėklom* 28
8. DRAUGYSTĖS IŠMĖGINIMAI. Bitė Vilimaitė. *Čiuožyklos muzika* 32
9. ...KAI REIKIA APSISPŖĘSTI. Julius Kaupas. *Stirniukas* 36

II SKYRIUS

KADA JAUČIAMĖS SAUGŪS? 40

1. VAIKYSTĖS EILĖRAŠČIO NAMUOSE. Janina Degutytė. *Nešu tau eilėraščių...* 42
Violeta Palčinskaitė. *Ilgėsys. Žibuoklė ir sraigė*
2. KAI NAMAI ATGYJA. Ramutė Skučaitė. *Burtai. Apie namų dvasią. Naktį...* 46
3. SKAITAU IR DAINUOJU EILĖRAŠTĮ. Sigitas Geda. *Vaikai po lelijom.* 50
Varnelę reikia mylėti
4. KAI SENELIAI ŠALIA. Marcelijus Martinaitis. *Senam sode* 52
5. „AŠ VISKĄ NUPIEŠIU SPALVOTAL...“ Valdemaras Kukulas. *Vaiko piešinys* 54
Juozas Erlickas. *Aklas berniukas*

III SKYRIUS

KĄ ATRADAU? 56

- 1–2. ŠEIMA IR NAMAI – SVAJONĖ. Astrida Lindgren. *Rasmusas klajūnas* 58
 3. O BUVO TAIP... Kaip kurti prisiminimą? 66
- APIBENDRINIMAS 68

II. KASDIENĖ IŠMINTIS 70

I SKYRIUS

KĄ ATSKLEIDŽIA LIAUDIES IŠMINTIS? 72

1. APIE KALBĖJIMĄ IR TYLĄ. Lietuvių ir kitų tautų patarlės apie 74
kalbėjimą, bendravimą
2. PATARLĖS IR PRIEŽODŽIAI 76
3. MĮSLĖS IR MINKLĖS 80
4. GARSŲ PAMĖGDŽIOJIMAI 84
5. SKAIČIUOTĖS 88
6. ANEKDOTAI. Bronislava Kerbelytė. *Apie lietuvių anekdotus* 92

II SKYRIUS

KO MOKO LITERATŪRA? 96

1. MOKĖTI PATARTI. Simonas Stanevičius. *Žmogus ir levas.* 98
Lietuvių patarlės
2. NESENSTANTI IŠMINTIS. Ezopas. *Žmogus ir liūtas. Keleiviai ir lokys.* 100
Vilkas ir ėriukas
3. SUKURTA VAIKAMS. Motiejus Valančius. *Mikė Melagėlis* 102
4. KADA GALIMA MELUOTI. Kazys Boruta. *Jurgio Paketurio klajonės* 106
5. IR POETAJAI ŽAIDŽIA. Kazys Binkis. *Vėjavaikiškas vėjas. III* 108
Leonardas Gutauskas. *Vėjai ir debesys*

III SKYRIUS

KĄ ATRADAU? 110

1. PRAMANAI GALI BŪTI ĮDOMŪS. Rimantas Černiauskas. *Slieko pasaka* 112
2. SKUBI PAGALBA. Kaip kurti pasakėčią? 116
3. APIBENDRINIMAS 118

PRIEDAI

- KAIP SKAITYTI? 120
- LAIKO JUOSTA 122
- ATRADIMŲ TAKAS 124

APIE VADOVĖLĮ

Mielas penktoke, į rankas paimi naują literatūros vadovėlį. Ką jame tikiesi atrasti? Naujų pasakojimų, veikėjų? O gal įdomių asmenybių, savitų rašytojų? Linkime šį vadovėlį ne šiaip skaityti, bet juo pasikliaunant tyrinėti literatūrą, savo šalies kultūrą, pasaulį. Kiekvienas skyrius – tai nedidelis tyrimas, kurį atliksi nagrinėdamas vadovėlyje pateiktus ir savarankiškai pasirinktus literatūros kūrinius.

Pirma vadovėlio dalis padės tau pažinti save, prisiminti džiuginančias ir grūdinančias vaikystės patirtis, pasigrožėti lietuvišku žodžiu, suprasti juo perduodamą išmintį. Antroje dalyje pasinėręs į pasakų pasaulį ieškosis gėrio ir tiesos. Su bendraamžiais veikėjais patirsi nuotykių ir apmąstysi draugystės vertę. Sėkmės!

Autorės

Teorinėje skyriaus atlankoje rasi naudingos informacijos, padėsiančios skaityti ir suprasti tekstus, atlikti užduotis.

Temos apibendrinimas

Tiriamasis klausimas

Įsivertinimo testas

Diskutuodamas su klasės draugais remkis patarle, citata, iliustracija, bandyk atsakyti į pamokos tiriamąjį klausimą.

Pamokos tiriamasis klausimas

Panagrinėk įvadinę temos atlaną. Pradėdamas skyrių sužinosi, ko mokysiesi, ką išsiaiškinsi, tyrinėsi, ką gebėsi. Baigęs skyrių įsivertink įgytas žinias ir įgūdžius – atsisiųsk testus iš leidyklos „Šviesa“ svetainės (www.sviesa.lt; žr. prie vadovėlio anotacijos). Temą apibendrink – atsakyk į tiriamąjį klausimą ir atlik testą.

Įsivertinimo liniuotė leis aiškiai pamatyti, kiek jau pasiekei ir kiek dar gali pasiekti.

Skyrelyje „Sužinok“ pateikiamos literatūros teorijos sąvokos ir mokymosi strategijos padės atsakyti į pamokos tiriamąjį klausimą, nagrinėti tekstą, atlikti užduotis.

Užduotys ir įsivertinimas skatins mąstyti: pritaikyti žinias, lyginti, nagrinėti, vertinti, kurti, įsivertinti.

Vadovėlio pabaigoje pateikiama laiko juosta ir „Atradimų takas“ padės tyrinėti rašytojų gyvenimą ir kūrybą.

Skyrelio „Idomu“ tekstas skatins savarankiškai patyrinėti papildomus nagrinėjamos temos klausimus.

Sutartiniai ženklai

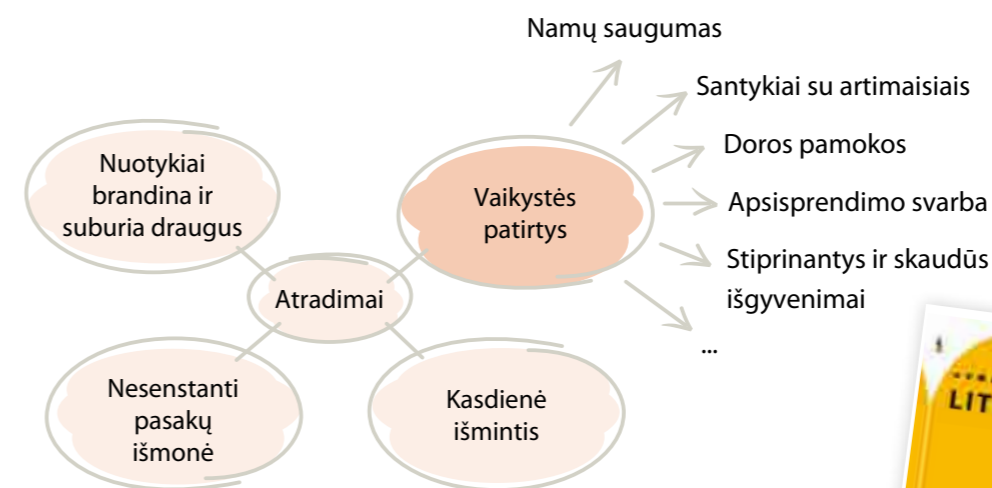
Teksto suvokimo klausimus peržvelk prieš pradėdamas skaityti kūrinį ar jo ištrauką ir perskaitęs į juos atsakyk.

Pagrindinį tekstą skaityk atidžiai, atkreipk dėmesį į skaičiais pažymėtas teksto vietas – nuorodas į atitinkamą teksto suvokimo klausimą. Apmąstyk ir pasitikrink, ką supratai. Daugiau patarimų rasi p. 120–122.

Perskaičius papildomą tekstą kils daugiau idėjų, minčių, galėsi palyginti skirtingus požiūrius aptariama tema.

- Pamokos tiriamasis klausimas
- Diskusija
- Darbas grupėmis
- Darbas poromis
- Teksto suvokimo klausimai
- Literatūros teorijos sąvokos ir mokymosi strategijos
- Papildomas tekstas
- Idomu
- Užduotys ir įsivertinimas
- Informacijos paieškos užduotis
- Kūrybinė užduotis, atliekama individualiai arba su draugais
- Skyriaus įsivertinimo testas
- Įsivertink!
- Temos apibendrinimas ir įsivertinimas

I. VAIKYSTĖS PATIRTYS

Pasirink knygą, ją perskaityk ir pristatyk!*

Kaip skaityti? (p. 120–121)

I SKYRIUS. KOKIOS VAIKYSTĖS PATIRTYS MUS STIPRINA?

Skaitysi:	Sužinosi:	Mokysiesi:
<p>Jono Biliūno apsakymus „Kliudžiau“, „Pirmieji įspūdžiai“; Antano Biliūno apsakymo „Brisius“ ištrauką; Juliaus Kaupo apsakymą „Stirniukas“; Šatrijos Raganos apsakymą „Vyšnios“; Kazio Sajos apsakos „Būrimas obuolio sėklom“ skyrių „Šienligės epidemija“; Bitės Vilimaitės apsakymą „Čiuożyklos muzika“.</p>	<p>kaip gyveno ir kūrė rašytojas Jonas Biliūnas; kas yra apsakymas; kodėl kūrinyje svarbus pasakotojas; kaip aiškintis apsakymo prasmę; kuo remtis aptariant veikėjo vidinį pasaulį.</p>	<p>skaityti balsu aiškiai, tinkamu tempu; sudaryti planą ir pagal jį atpasakoti kūrinį, papasakoti apie patirtą įvykį; formuluoti klausimus pagal tekstą ir j juos atsakyti; paaiškinti apsakymo prasmę, apibūdinti pasakotoją, veikėjų vidinį pasaulį, savitarpio santykius; suprasti ir nusakyti kūrinio temą, pagrindinę mintį; palyginti skirtingus tekstus; nagrinėti kūrinį remdamasis rašytojo gyvenimo faktais; įvairiuose šaltiniuose ieškoti informacijos apie rašytoją.</p>

II SKYRIUS. KADA JAUČIAMĖS SAUGŪS?

Skaitysi:	Sužinosi:	Mokysiesi:
<p>Janinos Degutytės, Violetos Palčinskaitės, Ramutės Skučaitės, Sigito Gedos, Juozo Erlicko, Valdemaro Kukulo, Marcelijaus Martinaičio eilėraščius apie vaikystę.</p>	<p>kas yra eilėraštis; ką reiškia sąvokos: <i>eiliuota kalba, posmas, rimas; lyrinis „aš“, epitetas, įsmeninimas, palyginimas</i>; kaip nagrinėti eilėraščio situaciją; kaip išmokyti raiškiai deklamuoti eilėraščių.</p>	<p>raiškiai skaityti ir deklamuoti mokytojo nurodytus ar pasirinktus eilėraščius; suprasti ir apibūdinti eilėraščio situaciją; aptarti eilėraščio nuotaiką, perteikiamus jausmus; suprasti ir nusakyti eilėraščio temą, pagrindinę mintį; paaiškinti, kuo savita poetinė kalba.</p>

III SKYRIUS. KĄ ATRADAU?

Savarankiškai skaitysi ir nagrėnėsi per pamokas:	Kursi:	Pristatysi:	Apibendrinsi ir įsivertinsi:
<p>Astridos Lindgren apysaką „Rasmusas klajūnas“.</p>	<p>prisiminimą apie vaikystę.</p>	<p>savarankiškai pasirinktą ir perskaitytą knygą (knygas), jos autorių. Gali remtis „Atradimų taku“ (p. 124–125).</p>	<p>per I temos pamokas įgytas žinias ir įgūdžius.</p>

*Interaktyvų „Skaitymo dienoraštį“ ir skyriaus įsivertinimo testą gali atsisiųsti iš leidyklos „Šviesa“ svetainės adresu www.sviesa.lt (žr. prie vadovėlio anotacijos).

I SKYRIUS KOKIOS VAIKYSTĖS PATIRTYS MUS STIPRINA?

APSAKYMAS

Átorius
Vienas iš pirmųjų
lietuvii vaikų
rašytojų.

**Literatūros
žánras**

Pavadinimas

Dažnai juo nusa-
koma apsakymo
tema, įvardijami
veikėjai.

Veikėjai tikroviški,
jų nedaug; apie
juos sužinome tik iš
aprašomų įvykių.

Vaizduojami pagrin-
dinio veikėjo likimui
svařbūs įvykiai, jie
atskleidžiami per trumpą
laiką.

Pranas Mašiotas

Vaikai ir žvirbliai

Apsakymas

→ **Juliukas ir Stasiukas** mėgdavo kaštonus rinkti.

Renka ir skaito, katras daugiau turi.

Kartą ėmė dėl vieno kaštono ir susibarė. Mat Ju-
liukas pirmas kaštoną pamatė, o Stasiukas nuo žemės
pakėlė ir į kišenę įsidėjo. Ėmė vaikai varžytis, stumdytis.

→ **Tik staiga nukrito juodviem po kojų: pirma py-
rago trupinėlis, o paskui du žvirbliai.** Nukritę žolėje
vienas per kitą verčiasi, sparneliais plasnoja ir čirška:

- Nesišnaibyk!
- Nesispardyk!
- Pyragas mano buvo!
- Man iš po snapo pagriebei!

Vaikai valandėlę žiūrėjo į žvirblius, paskui šoko jų
pagauti. Žvirbliai purptelėjo ir nulėkė.

→ **Vaikai tylomis nuėjo nuo medžio.** Stasiukas išsi-
traukė iš kišenės kaštoną ir sako:

- Imk, tai tavo.
- Juliukas sako:
- Neimsiu, tu mažiau turi.

Apsakymo
dālys

Įžanga

Veiksmo
eigā

Pabaigā

KAIP ATPASAKOTI?

Perskaitę tekstą apgalvok,
kaip jį atpasakotum.

Lengviau atpasakoti istoriją
pagal planą (jį galima su-
daryti remiantis klausimais,
teiginiais arba reikšminiais
žodžiais).

Kokios veiksmo
aplinkybės: kur,
kada, kodėl vyksta
veiksmas?

Kokia įvykių
seka?

Ką jaučia, apie ką
kalba, mąsto
veikėjas?

Kokią pagrindinę
mintį perteikia
pasakotojas?

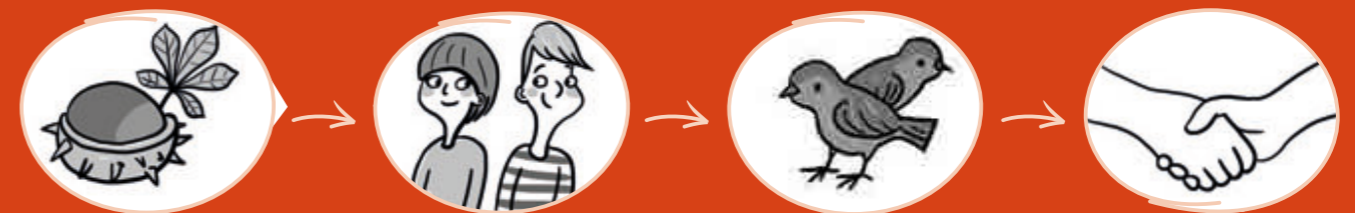
Kokie įvykiai
yra svarbiausi?

1. Ką mėgdavo veikti Juliukas ir Stasiukas?
2. Dėl ko jie susipyko?
3. Kas nutraukė vaikų ginčą?
4. Kaip pasielgė Juliukas ir Stasiukas?

1. Kaštonai.
2. Ginčas.
3. Žvirbliai.
4. Susitaikymas.

1. Juliukas ir Stasiukas renka kaštonus.
2. Jie susiginčija dėl kaštono.
3. Vaikai pamato dėl pyrago trupinio besibarančius žvirblius.
4. Juliukas ir Stasiukas susitaiko.

Gali nupiešti pasakojimo schemą.

Pasakojimo planą gali išplėsti – sugalvoti papildomų klausimų, primenančių svarbesnes detales.

Kokie veikėjų
vardai?
Kodėl vaikai
rinkdavo
kaštonus?

Kas pirmas
pamatė
kaštoną?
Ką padarė
Stasiukas?

Kas nukrito
vaikams po kojų?
Kaip elgėsi
žvirbliai?
Kodėl jie nulėkė?

Kaip vaikai nuėjo
nuo medžio?
Ką pasakė
Stasiukas?
Ką jam atsakė
Juliukas?

Kokias vaikystės patirtis verta branginti? Kodėl?

1. RAŠYTOJAI APIE VAIKYSTĘ

Ką išmoksi mažas, neužmirši senas.

KLAUSIMAI

1. Peržvelk rašytojų pavardes, iliustracijas, apmąstyk pamokos temą. Kokių klausimų tau kyla?
2. Ko norėtum paklausti rašytojų perskaitęs jų prisiminimus? Paaiškink, kodėl.
3. Į kokį klausimą mėgina atsakyti kiekvienas rašytojas?

RAŠYTOJAS JONAS BILIŪNAS

Verpia mamytė, net ratelis dūzgia, o čia vištos painiojas. Suvariau visas vištas į papečkį¹, mamytė mane paglostė. Užlipau ant suolo linksmas, žiūriu – ant lango popieriuke kažkas suvyniota. Išvyniojęs radau brolio Mykolo tabaką, išbarsčiau visą. Staiga įeina brolis: „Ką tu čia, paršel, darai?“ Pamatęs piktą veidą brolio, skubinau prišokau prie mamytės, prisiglaudžiau, mane apkabino. Mykolas sako: „Mama, kam tas vaikas Tamstai buvo reikalingas, tik užankščia². Toks padvėsėlis, nebus iš jo darbininko, o dalies reikalaus.“ – „Ką darysi, Dievas davė! Palūkėk, sūneli, gal iš to mažo nevykėlio bus didelis žmogus, gal į kunigus išleisime. Prie žemės aš jo neskirsiu.“ Mamytė mane paėmė ant kelių, pabučiavo sakydama: „Auk didutis, būk gerutis.“

¹ Papečkys – vieta po krosnimi, pakrosnis.
² Užankšti – užimti vietą, kliūti.

RAŠYTOJAS JULIUS KAUPAS

Pirmąsias pasakas pradėjau sekti savo jaunesniajam broliui Algiui. Tada man buvo berods¹ vienuolika metų. Mes vartydavomės lovoj, o už lango šlamėjo medžiai, girdėjosi praeivių juokas, kartais prauždavo mašina. Mes niekaip negalėdavom užmigti, nors tėvai ir labai grasindavo. Baisiai keisti tada mums atrodė suaugę žmonės, kurie miega be jokios naudos, kai pasaulyje yra tiek įdomių įspūdžių ir nuotykių. Na, tai apie tuos nuotykius ir pasakodavom naktimis. Tos pasakos turėjo, žinoma, vieną nežymų trūkumą: mat jos niekad nebuvo užrašytos. Užtat pastebėjau, kad jos taip pagaudavo klausytoją, kad, spėju, to tobulumo antrą kartą pasiekti savo kūryboje man jau niekad nepavyks.

¹ Berods – tikriausiai.

POETĖ RAMUTĖ SKUČAITĖ

Yra toks laikas, kai pats savęs neatsimenu. Tas laikas tikrai buvo, ir saulė švietė, ir kiti vaikai žaidė kiemuose, bet tau to laiko DAR nėra – tarsi ir visai nebuvo. Keista. Nes tu jau buvai! Tuo metu tave vos gimusį rodė mamai, paskui vežiojo vežimėliu, tu rėkei, spjaudei čiulptuką, šypsojaisi, darei daugybę dalykų, kuriuos daro visi mažiukai, o tėvams atrodė (ne tik atrodė – jie buvo įsitikinę!), kad tik tu.

Aš irgi, pasirodo, buvau tokia. Ir neatsimenu, kaip mane parvežė iš Kaūno namo į Pālangą, kaip nusivylė manimi penkiametis brolis, labai laukęs sesers, nes tikėjosi su ja žaisti ir šnekėtis. Neatsimenu, kaip mane krikštijo Ramute, ir neatsimenu, kaip, gavus tokį ramų vardą, aš tapau baisia rėksne.

Visa tai tikrai buvo. Tikrai, nes yra mamos užrašai 1933 metų kalendoriuje („Ramutė sako: ava, vivi, vivi (į Vīlnių!)“, yra nuotraukų, o Palangos bažnyčios šventoriuje ilsisi mano krikštytojas kanauninkas Kazimieras Prapuolenis, kurio aš neatsimenu taip pat, kaip ir to kažkur dingusio laiko.

Ramutė Skučaitė su broliu

POETAS VALDEMARAS KUKULAS

Mano vaikystė baigėsi kaip ir neprasiđėjusi. Buvau priverstas tapti labai savarankiškas. O gal visad toks ir buvau, nes pamenu, kaip iš namų išvijau vagį. Įėjau į virtuvę ir pamačiau nepažįstamą didelį didelį žmogų. Palaikiau jį kaimynu, atėjusiu pasiimti bulvių, ir drąsiai paklausiau: „Jūs ko, bulvių?“ O jis: „Tu vienas?“ Išdidžiai atsakiau: „Ne, su broliu.“ Beje, brolis trejais metais už mane jaunesnis. Man tuomet buvo gal šešeri, bet jaučiausi esąs suaugęs. Žmogus, matyt, nusprendė iš mano laikysenos, kad brolis – ohoho koks vyras, ir tuoj pat išsinešdino. Tik vėliau, policijos prašomas iš nuotraukų atpažinti įsibrovėlį, suvokiau, kad nubaidžiau vagį.

Gyvenome Kapų gatvėje, prasidedančioje bažnyčios šventoriuje ir pasibaigiančioje kapinėse. Kiekvieną rytą pro namus praeidavo viso miestelio karvės į ganyklas. Vakare grįždavo barškindamos „lenciūgais“¹. O dulkių! O dulkių! Ir taip pat smalsiai stebėdavau laidotuves. Žmonės eidavo labai labai lėtai, bet dulkės vis vien kilo... Ir viskas ant mūsų vyšnių. Dar ir dabar nuvažiavęs norėčiau įsikurti į vieną iš jų, dvigubu kamienu, sėdėti ten, rašyti uogas ir spjaudyti į kelio dulkes kauliukus. Negaliu to padaryti, nes esu per senas, o ir namai parduoti kitiems...

Valdemaras Kukulas (1961)

¹ Lenciūgas – grandinė.

Uždarieji ir atvirieji klausimai

Klausimus pašnekovui pateikiame pagal tai, kokio atsakymo tikimės.

Įsivaizduok, kad su draugu kalbiesi apie perskaitytą knygą. Jei nori sužinoti ką nors konkretaus, užduodi **uždaraį klausimą**. Atsakymą galima rasti tekste, jis bus trumpas ir aiškus. (*Kur gyveno pagrindinis veikėjas?* – nurodoma vieta. *Ką jis pasakė apie ...?* – pakartojami teksto žodžiai.) Jei nori sužinoti kieno nors nuomonę, problemos sprendimo būdą, naują idėją, užduodi **atvirąį klausimą**. Atsakymą draugas turės sugalvoti pats, remdamasis perskaitytu kūriniu, svarstydamas, pateikdamas pavyzdžių, gretindamas kelis dalykus. (*Kodėl verta perskaityti knygą?* – atsakydamas jis svarstys, kas knygoje svarbu, remsis pavyzdžiais, atpasakos kelias ištraukas.)

Uždarieji klausimai

Kuo vardu ...?
Kas ...?
Kada ...?
Apie ką ...?
Kiek ...?
Kur ...?
Ar ...?

Atvirieji klausimai

Kodėl ...?
Kaip, kokiu būdu ...?
Kaip suprantu mintį ...?
Kas būtų, jeigu ...?
Kaip vertinu ...?
Kodėl yra gerai arba blogai ...?
Kokia ... pagrindinė mintis?

UŽDUOTYS IR ĮSIVERTINIMAS

1. Palygink visų rašytojų vaikystės prisiminimus: kuo jie yra panašūs, kuo – saviti.
2. Nuspręsk, apie kokią vaikystės akimirką, įvykį, situaciją norėtum papasakoti klases draugams. Kodėl tau norisi papasakoti tą vaikystės prisiminimą? Nurodyk dvi tris priežastis.
3. Sugalvokite kuo daugiau atvirųjų klausimų apie vaikystę (remkitės). Išsirinkite kuo sudėtingesnį, skatinantį mąstyti klausimą ir užsirašykite jį „Atradimų rate“ (, p. 68). Atsakymo į tą klausimą ieškokite visose I temos pamokose.